

МЕДІАОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ЛЮДИНИ ВІД ДЕСТРУКТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Є. О. Архипова

викладач кафедри філософії

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна

evgar@meta.ua

Стаття присвячена аналізу впливу медіа- (інформаційної) освіти на рівень захисту людини від деструктивних інформаційних впливів. Названо можливі засоби захисту від небажаних впливів інформації. Доведено неефективність та складність контролювання інформаційних потоків, продемонстрована неприйнятність таких засобів захисту як інформаційна ізоляція або самоізоляція людини. Доведено, що практично єдиним дієвим засобом уникнення деструктивних інформаційних впливів на свідомість людини та суспільства є підвищення рівня інформаційної культури та освіти населення. Проаналізовано поняття «медіаосвіта», «медіаграмотність», «інформаційна культура». Велика увага приділена дослідженню медіаосвіти як інструменту розвитку «критичного мислення» людини, під яким розуміється здатність до критичного аналізу повідомлень, вміння розкривати їх соціальний, економічний, політичний та інші контексти.

Ключові слова: медіаосвіта, інформаційний вплив, інформаційна культура, критичне мислення.

MEDIA EDUCATION IN THE MOVEMENT OF HUMAN DEFENCE AGAINST DESTRUCTIVE INFORMATION INFLUENCES

Ye. O. Arkhipova

Teacher, Department of Philosophy

National Technical University of Ukraine

«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

evgar@meta.ua

This article analyzes the influence of media (information) education on the level of human defence against destructive informational influences. The possible means of defence against adverse information influences are named. It is proved the inefficiency and the control complicity of information flows and demonstrate the unacceptability of information isolation and self-isolation. It is proved that the only effective means to prevent the destructive information influence on the human and society consciousness is to increase the level of information culture and education of the population. The concept of «mediaeducation», «medialiteracy», «information culture» are analyzed. Much attention is paid to the study of media education as a tool for development of «critical thinking», which is defined as the ability to the messages critically analyze, the aptitude to disclose their social, economic, political and other contexts.

Keywords: mediaeducation, information influence, information culture, critical thinking.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання захисту особистості від деструктивного інформаційного впливу в сучасному соціумі набуває особливої актуальності. Інформація виступає сьогодні важливою умовою прогресивного розвитку людини та суспільства в цілому, але в той же час, через свою амбівалентність, може слугувати каталізатором негативних змін.

На сьогодні дослідницька увага науковців багатьох країн зосереджена на виявленні особливостей сучасного етапу суспільного розвитку, вивченні потенціалу новітніх інформаційно-комунікативних технологій, дослідженні інформаційно-психологічних впливів і методів маніпулювання людською свідомістю [3-6], які зараз отримали новий поштовх до розвитку. Окремим век-

тором досліджень, як правило, педагогічної спрямованості є інформаційна (медіа-) освіта та коло питань, що з нею пов'язані [21; 24; 25; 27; 32]. На жаль, не зважаючи на соціальну запотребованість, питання впливу медіа- (інформаційної) освіти на рівень захисту людини від деструктивних інформаційних впливів досі залишається малодослідженим.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Захист від небажаного інформаційного впливу, зазвичай, орієнтований на збереження базових властивостей психіки, індивідуальності характеру, ціннісних установок, моральних критеріїв, властивостей інтелекту, забезпечення комфортного внутрішнього стану тощо. Завадити створенню чи розповсюдженню інформації, а, отже, й інформаційних впливів, дуже важко. Власне, доцільність перешкоджання негативному впливу інформації на свідомість людини шляхом контролювання інформаційних потоків державою видається сумнівною з моральної та фінансової точок зору, а сам процес контролю є занадто складним (а може, й практично неможливим) з точки зору його технічної реалізації. Неприйнятною видається й інформаційна ізоляція або самоізоляція людини, адже разом із негативним впливом інформації людина втрачає і будь-які позитивні впливи, потрапляє у повний інформаційний вакуум, а отже значно звужує можливості професійного та особистісного розвитку, знижує якість життя тощо.

Тому єдиним ефективним механізмом захисту від деструктивного інформаційного впливу, на наш погляд, є використання внутрішнього резерву захисту, закладеного в кожній людині, – здатності до мисленевої діяльності. Просто кажучи, людина спроможна навчитися виявляти негативні інформаційні впливи та приймати заходи задля їх нейтралізації. Звідси випливає, що серед доступних механізмів захисту особистості від небажаних інформаційних впливів найбільш прийнятними є інтелектуалізація, залучення свідомості до протистояння цим впливам. Підтвердження цієї позиції знаходимо в [7, 67], де зазначено, що лише глибокий аналіз інформаційної ситуації дозволяє розпізнати спробу маніпулятивного впливу, оцінити достовірність інформації і виробити найбільш прийнятні для конкретного індивіда методи захисту від небажаних наслідків.

Такі вміння людини формуються протягом усього її життя в процесі виховання та самовиховання, чому сприяє високий рівень інформаційної культури суспільства. Поняття «інформаційна культура» включає розуміння та вміння людини використовувати в професійному і повсякденному житті сучасні інформаційні технології, а також здатність сприймати і оцінювати інформацію [1; 19; 22; 28]. Зауважимо, що питання інформаційної культури стоїть не лише в площині змісту, засобів і механізмів її формування, прищеплення, виховання тощо. Швидше, корінь питання, його глибинна соціально-філософська сутність полягає в іншому: хто, власне, має бути зацікавлений у розвитку інформаційної культури та інформаційної освіти: окремі люди, суспільство, держава, чи, приміром, глобальне інформаційне товариство.

Більша частина громадян нашої країни редукують поняття інформаційної культури виключно до комп'ютерної грамотності, причому на дуже поверхневому рівні. Як правило, під нею розуміється вміння використовувати комп'ютер, Інтернет та сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Інші аспекти інформаційної культури та інфоосвіти людей не цікавлять. Звичайно, є люди, які вирізняються активною життєвою позицією, ставлять інші запитання, ніж ті, що порушуються мас-медіа, намагаються знайти на них відповіді. Вони шукають шляхи розвитку власної інформаційної культури та інформаційної компетентності, розширюють світогляд, отримують навички самозахисту від інформаційних загроз особистості. Окремі навчальні заклади та освітянські центри за власною ініціативою впроваджують курси інформаційної культури та медіаосвіти [13]. Щоправда в Україні таких закладів надзвичайно мало, що пояснюється серед іншого низькою затребуваністю курсів серед потенційних замовників та нерозумінням особливої важливості даних дисциплін для формування належної компетенції майбутніх фахівців і, ширше, – громадян.

Декларативні положення щодо розвитку інформаційної культури в Україні вже давно фіксуються в усіяких державних та регіональних концепціях і програмах розвитку, переліках пріоритетних напрямків та першочергових завданнях [9; 14; 16], – але з мертвої точки в цьому напрямі досі не зрушили. Схоже, що всі ці положення в програмах та концепціях щодо розвитку інформаційної освіти та забезпечення інформаційної безпеки суспільства на державному рівні всерйоз ніхто не сприймає і не збирається реалізовувати, принаймні найближчим часом.

Дійсно, з одного боку, є ряд першочергових проблем, які неможливо оминати, і які в нашій країні та з нашими темпами швидше за все будуть актуальні ще не одне десятиліття. З іншого – існує надзвичайно низький рівень інформаційної освіти населення, але ця проблема не настільки критична, адже безпосередніх жертв чи збитків від низької інфокультури та інфоосвіти немає. І, нарешті, третій бік – низький рівень інформаційної освіти населення зменшує здатність людей

до самостійного прийняття рішень, полегшує процедуру нав'язування думок, придушує у зародку небажані запитання і спрощує управління суспільством в цілому.

Держава в особі профільних чиновників демонструє турботу про інформаційну культуру громадян, дає цінні поради, проводить незначні за ступенем охоплення населення лікбези, але при цьому практично нічого не робить для створення та реалізації комплексної освітньої програми в цих галузях. Така програма має передбачати розвиток здатності подальшого самонавчання та самостійного вдосконалення знань і умінь, а надмірна інформаційна грамотність та культура населення, помножена на знання своїх законних прав, зокрема в інформаційній сфері, може суттєво завадити реалізації інтересів великого бізнесу, провладних груп, впливових промислово-фінансових магнатів, окремих державних та недержавних діячів тощо, у тому разі, коли їх інтереси ідуть у розрив із інтересами громадськості.

Те саме в загальних рисах стосується і світового співтовариства, представленого наприклад, такими організаціями та об'єднаннями як ООН, ЮНЕСКО, ЄР та ОБСЄ [23; 31]. Вони також мають багато планів, напрямків діяльності та пріоритетних сфер розвитку, а до того ж ще й великий вибір можливих «підопічних», на які можна спрямувати свої ресурси. Навряд чи рівень інформаційної культури України є критичним для розвитку глобального інформаційного суспільства чи всесвітнього економічного простору, тому й очікувати суттєвої допомоги в цих питаннях з-за кордону не варто.

На наше переконання, саме держава має заохочувати та пропагувати розвиток інформаційної освіти та культури свого населення, оскільки в її розпорядженні є всі необхідні для цього механізми. Також її завданням має бути розробка і впровадження державних програм розвитку інформаційної культури, підтримка приватних ініціатив, проведення досліджень, моніторингу та планування розвитку даного напрямку.

В цьому сенсі варто дослідити світовий досвід в галузі теоретичного осмислення феномену медіаосвіти, яку пов'язують одночасно з двома досить різноплановими задачами: 1) пізнанням процесу створення та поширення медіатекстів; та 2) розвитком аналітичних здібностей для інтерпретації та оцінки змісту медіатекстів. Зазначимо, що в цій статті префікс медіа- у словах медіаосвіта, медіаграмотність, медіакомпетентність тощо використовується як синонім слова інформаційна, оскільки при дослідженні інформаційних впливів різниця у тлумаченнях цих термінів є несуттєвою.

В західноєвропейських мовах термін медіаосвіта (*media education, éducation aux médias, educaci3n para los medios* та ін.) з'явився у 1960-х рр. Російськомовний аналог терміну («медіа-образование») використовується з 1996 р. [20], а трохи пізніше він потрапив і в україномовну літературу.

Медіаосвіта виникла як стихійний і різнорідний досвід, заснований на найрізноманітніших філософських теоріях, а нерідко і без них, на одному лише емпіричному досвіді, часто спрямованому проти негативних тенденцій масової культури та масових маніпуляцій (політичних, комерційних тощо). На жаль, єдиної теоретичної концепції медіаосвіти, яка б змогла інтегрувати різноманітний педагогічний досвід, накопичений в цієї сфері, на даний час не існує. Як правило, не тільки національні наукові школи, але й окремі вчені різних країн пропонують свої варіанти формувань таких ключових понять, як «інформаційна грамотність», «інформаційна культура», «інформаційна компетентність», «інформаційна компетенція», «медіакомпетентність», «медіакультура», «медіаграмотність», «медіаосвіта», «медіапедагогіка» та ін.

Так деякі дослідники, наприклад Р. Кьюбі та П. Офдерхед [26], вважають що медіаграмотність (англ. *media literacy*; від латинського «*media*» – засоби, посередники, що вживається як аналог терміну «засоби масової комунікації») – це здатність використовувати, аналізувати, оцінювати і передавати повідомлення у різних формах. Інші (наприклад, В. Гура, А. Короченський, В. Монастирський, С. Пензін, Л. Усенко, А. Федоров, Дж. Пандженте, І. Розер, К. Ворсноп [11; 12; 15; 20; 21; 30; 34] визначають медіаграмотність як результат медіаосвіти, під якою розуміють процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі засобів масової комунікації, причому серед її завдань у різних комбінаціях називають: формування культури спілкування з медіа; навчання роботи з медійною технікою та апаратурою; формування творчих, комунікативних здібностей, розвиток критичного мислення, вмінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу та оцінки медіатекстів; знання основ медіакультури; навчання різним формам самовираження за допомогою медіатехніки; розвиток естетичного, етичного смаку; формування духовних та матеріальних цінностей.

Багато вчених та медіапедагогів вважають, що медіаграмотність – це частина більш широкого поняття інформаційної грамотності (уміння «читати», аналізувати і синтезувати інформацію). Також інформаційну грамотність ототожнюють із інформаційною компетентністю особистості (*information competence of personality*) і розуміють її як сукупність мотивів, знань, умінь, здіб-

ностей, що сприяють вибору, використанню, створенню, критичному аналізу, оцінці і передачі інформаційних повідомлень, текстів у різних видах, формах і жанрах, аналізу складних процесів функціонування інформаційних потоків, медіа в соціумі [15, 21]. Російська дослідниця С. Трішина навіть виділяє низку функцій інформаційної компетенції особистості: пізнавальну, комунікативну, нормативну, оціночну, адаптивну та інтерактивну функції [18], які перегукуються з показниками розвитку інформаційної компетенції аудиторії, виведеними А. Федоровим. Останній виділяє мотиваційний, контактний, змістовний, перцептивний, інтерпретаційний/оціночний, практико-операційний або діяльнісний та креативний показники інформаційної компетенції.

Зауважимо, що на нашу думку, з точки зору оцінювання рівня інформаційної безпеки особистості, особливий інтерес представляють адаптивна функція, яка дозволяє пристосуватися до умов життя і діяльності в інформаційному суспільстві, та оціночна, що припускає уміння орієнтуватися в потоках різноманітної інформації, а також перцептивний показник, який відображає здатність до сприйняття інформації.

Як бачимо, існують досить різні тлумачення основних термінів та підходів в сфері медіаосвіти. Також активно розробляються більше десятка різноманітних медіаосвітніх теорій, серед яких особливий інтерес для нас представляє теорія медіаосвіти як інструменту розвитку «критичного мислення» аудиторії. Згідно з теорією «критичного мислення», основною метою медіаосвіти є навчити людей орієнтуватися в сучасних інформаційних потоках та призвичаїти їх до аналізу і викриття маніпулятивних впливів медіа, що розуміються як встановлювачі «порядку денного», засіб поширення бажаних соціальних цінностей та поведінкових моделей.

Прихильник цієї теорії, британський вчений Л. Мастерман завданням медіаосвіти вважає виховання критичного мислення та критичної автономії. З ним цілком погоджується американська дослідниця П. Офдерхейд, яка стверджує, що медіаграмотність спрямована на розвиток у людини «критичної автономії відносно медіа. Головне в медіаграмотності широкий спектр інформування в громадянській, соціальній, споживчій областях» [17].

Підтримуючи таку позицію, ми вважаємо, що медіаосвіта передбачає знання того, як аналізувати і критично осмислювати медіатексти; як визначати в чітких політичних, соціальних, комерційних і/чи культурних інтересах вони використовуються. При цьому розвиток критичного мислення слід розуміти не як остаточну мету медіаосвіти, а як її невід'ємний елемент.

Завдяки розвитку критичного мислення формується критична автономія, яку ми розуміємо як здатність до самостійних суджень при оцінці інформаційних повідомлень. Високий рівень критичного мислення людини зазвичай передбачає такі риси як допитливість, добра поінформованість, гнучкість мислення, розсудливість, неупередженість, адекватність критеріїв оцінки, наполегливість у пошуку потрібної інформації, лояльне ставлення до думки інших, прагнення до істини, тощо.

Перш за все медіаосвіта дозволяє викривати прийоми маніпулювання, протистояти пропаганді, нав'язливій рекламі та іншим негативним явищам, пов'язаними із ЗМІ. Наступний крок медіаосвіти, її більш складна реалізація – це розрізнення контексту, у якому було створене дане повідомлення, його соціального, економічного, політичного та інших підґрунть, тобто важливим є адекватне розуміння соціально гострих, перш за все новинних матеріалів, оскільки саме через такі інформаційні канали реалізується більша частина маніпулятивних впливів [1, 10].

Інформація, що транслюється сучасними ЗМК, безсумнівно, потребує осмислення. Тому для боротьби з деструктивними інформаційними впливами надзвичайно важливою якістю, на нашу думку, є вміння визначити: надійність джерела інформації; факти, що потребують перевірки; упередженість повідомлення; неясні чи двозначні аргументи; логічні помилки у ланцюзі міркувань тощо.

Результатом процесу медіаосвіти є медіаграмотність людини, що характеризується високим рівнем інформаційної культури, яка в свою чергу є складовою загальної культури людини. В умовах сучасного суспільства інформаційна культура особистості є найважливішим чинником її успішної професійної та непрофесійної діяльності, а також необхідною умовою її інформаційної безпеки.

Слід зазначити, що перелік навичок та знань, які дозволяють охарактеризувати людину як таку, що має інформаційну культуру, поступово змінювався разом із розвитком самого суспільства. Раніше високим рівнем грамотності вважалося вміння читати, рахувати та писати і цих вмінь було достатньо для формування розвинутої інформаційної культури людини. Із початком широкого використання персональних комп'ютерів до цього списку додалася ще й комп'ютерна грамотність, оскільки комп'ютер дозволяє більш ефективно здійснювати збір, обробку, аналіз, систематизацію, створення та подання інформації. З часом, у зв'язку з поширенням Інтернету, список показників, що визначають грамотність, а отже й інформаційну культуру людини, знову розширився. Сьогодні Інтернет широко використовується в економіці, культурі, науці, освіті то-

що. Він перетворився в глобальне інформаційне середовище, що пропонує людям різні інформаційні продукти та послуги, і володіння навичками роботи у цьому середовищі є необхідним фактором формування розвинутої інформаційної культури сучасної людини. У формуванні інформаційної культури особи чільне місце займають такі види інформації як правова, економічна, релігійна, політична, наукова, етична та естетична.

Складовими інформаційної культури сучасної людини, на наш погляд, є наступні навички, знання та вміння:

- вміння визначити інформаційну потребу;
- навички пошуку інформації у різних джерелах та здатність відрізнити важливу інформацію від другорядної;
- структурування, систематизування, узагальнення зібраної інформації та створення на її основі нової інформації;
- захист конфіденційної інформації, забезпечення її повноти, доступності, дотримання юридичних та етичних норм при роботі з інформацією;
- використання отриманої інформації у своїй діяльності;
- наявність знань про можливості сучасних інформаційних технологій та умінь ними користуватися.

У суспільстві, що ґрунтується на інформації та знаннях, всі верстви населення повинні мати високу інформаційну культуру та освіту для розуміння здобутків науково-технічного прогресу та формування навичок їх використання у своїй практичній діяльності. У цьому контексті надзвичайне значення має система освіти, яка традиційно є одним із центральних інститутів, що забезпечує наступність у розвитку культури та зберігає цю важливу соціальну функцію навіть у періоди цивілізаційних змін.

ВИСНОВКИ

Таким чином, інформаційна культура / грамотність людини є результатом процесу медіаосвіти і являє собою здатність до критичного аналізу інформації та вміння на високому рівні використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології для пошуку, сортування, збереження, обробки, аналізу, відтворення та представлення необхідної інформації у відповідності зі своїми інформаційними потребами, дотримуючись при цьому юридичних та етичних норм роботи з інформацією.

На наше переконання, обов'язковою умовою формування високої інформаційної освіти громадян є зацікавленість держави в цьому процесі. Висока інформаційна культура людини є запорукою її активної громадянської позиції. Незалежно від політичного ладу тієї чи іншої держави, людина, не підготовлена до сприйняття інформації в різних видах, не може повноцінно її зрозуміти та аналізувати, не в силах протистояти маніпулятивним впливам медіа, не здатна до самостійного вираження своїх думок і почуттів. Отже, надійно захистити себе від деструктивного впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій можна лише шляхом розвитку інформаційної культури та компетенції, які мають формуватися в режимі безперервної медіаосвіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова Є. О. Творчість як засіб відродження суспільної свідомості / Є. О. Архипова // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – 2011. – № 2(32) – С. 16–20.
2. Астахова Л. В., Харлампьева Т. В. Критическое мышление как средство обеспечения информационно-психологической безопасности личности / Л. В. Астахова, Т. В. Харлампьева. – М. : РАН, 2009. – 136 с.
3. Джинчарадзе Н. Г. Інформаційна культура особистості / Н. Г. Джинчарадзе. – К. : Наукова думка, 1996. – 256 с.
4. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – СПб. : Речь, 2004. – 304 с.
5. Зелинский С. А. Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание / С. А. Зелинский. – СПб. : Скифия, 2008. – 416 с.

REFERENCES

1. Arhypova Je. O. Tvorchist' jak zasib vidrozhennja suspil'noi' svidomosti / Je. O. Arhypova // Visnyk NTUU «KPI». Filosofija. Psihologija. Pedagogika: Zb. nauk. prac'. – 2011. – № 2(32) – S. 16–20.
2. Astahova L. V., Harlamp'eva T. V. Kriticheskoe myshlenie kak sredstvo obespechenija informacionno-psihologicheskoi bezopasnosti lichnosti / L. V. Astahova, T. V. Harlam'eva. – M. : RAN, 2009. – 136 s.
3. Dzhyncharadze N. G. Informacijna kul'tura osobystosti / N. G. Dzhyncharadze. – K. : Naukova dumka, 1996. – 256 s.
4. Docenko E. L. Psihologija manipuljacii: fenomeny, mehanizmy i zashhita / E. L. Docenko. – SPb. : Rech', 2004. – 304 s.
5. Zelinskij S. A. Informacionno-psihologicheskoe vozdejstvie na massovoe soznanie / S. A. Zelinskij. – SPb. : Skifija, 2008. – 416 s.

6. Информационная эпоха: вызовы человеку : монография / Под ред. И. Ю. Алексеевой, А. Ю. Сидорова. – М. : РОССПЭН, 2010. – 335 с.
7. Информационные вызовы национальной и международной безопасности / И. Ю. Алексеева и др., под общ. ред. А. В. Федорова, В. Н. Цыгичко. – М. : ПИР–Центр, 2001. – 328 с.
8. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави: науково–практ. журнал / Національна академія Служби безпеки України. – 2009. – №1(1). – 106 с.
9. Інформаційна безпека України. Проблеми і шляхи її вирішення. Заочний «круглий стіл» // Національна безпека та оборона. – 2001. – № 1. – С.66–68.
10. Кириллова Н. Б. Медиакультура: от модерна к постмодерну / Н. Б. Кириллова. – М. : Академический Проект, 2006. – 448 с.
11. Короченский А. П. «Пятая власть»? / А. П. Короченский // Медиакритика в теории и практике журналистики. – Ростов: Изд-во Ростов. ун-та, 2003. – 284 с.
12. Короченский А. П. Регулятивная роль медиакритики // Саморегулирование журналистских сообществ. Опыт. Проблемы. Перспективы становления в России. Под ред. Ю.В. Казакова. – 2004. – С. 209–225.
13. Медіаосвіта (медіаграмотність) для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних і науково–педагогічних працівників : Проект програми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/2274>
14. Окинавская Хартия глобального информационного общества. Окинава, 22 липня 2000 р. // Дипломатический вестник. – 2000. – № 8. – С. 51–56.
15. Пензин С. Н. Кино и эстетическое воспитание: методологические проблемы. – Воронеж : Ранк, 1987. – 176 с.
16. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки. Закон України від 9 січня 2007 року № 537–V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12.
17. Терминологический словарь [Электронный ресурс] : Портал Информационная грамотность и медиаобразование для всех. – Режим доступа : <http://www.medigram.ru/dictionary/?Section=0>.
18. Тришина С. В. Информационная компетентность как педагогическая категория [Электронный ресурс] // Интернет–журнал «Эйдос». – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910–11.htm>.
19. Фатеева И. А. Медиаобразование: теоретические основы и практика реализации. – Челябинск : Изд-во Челябинск. гос. ун-та, 2007. – 270 с.
20. Федоров А. В. Медиаобразование: вчера и сегодня / А. В. Федоров. – М. : МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2009. – 234 с.
21. Федоров А. В. Проблемы медиаобразования (научная школа под руководством А. В. Федорова) : Монография / А. Федоров, И. В. Челышева, А. А. Новикова и др. – Таганрог : Изд-во Таганрогского государственного педагогического института, 2007. – 212 с.
22. Шариков А.В. Так что же такое медиаобразование? / А. В. Шариков // Медиаобразование. – 2005. – № 2. – С.75–81.
6. Informacionnaja jepoha : vyzovy cheloveku : monografija / Pod red. I. Ju. Alekseevoj, A. Ju. Sidorova. – M. : ROSSPJeN, 2010. – 335 s.
7. Informacionnye vyzovy nacional'noj i mezhdunarodnoj bezopasnosti / I. Ju. Alekseeva i dr., pod obshh. red. A. V. Fedorova, V. N. Cygichko. – M. : PIR–Centr, 2001. – 328 s.
8. Informacijna bezpeka ljudyny, suspil'stva, derzhavy: naukovo–prakt. zhurnal / Nacional'na akademija Sluzhby bezpeky Ukrainy. – 2009. – №1(1). – 106 s.
9. Informacijna bezpeka Ukrainy. Problemy i shljahy ii' vyreshennja. Zaochnyj «kruglyj stil» // Nacional'na bezpeka ta oborona. – 2001. – № 1. – S.66–68.
10. Kirillova N. B. Mediakul'tura: ot moderna k postmodernu / N. B. Kirillova. – M. : Akademicheskij Proekt, 2006. – 448 s.
11. Korochenskij A. P. «Pjataja vlast'»? / A. P. Korochenskij // Mediakritika v teorii i praktike zhurnalistiki. – Rostov : Izd-vo Rostov. un-ta, 2003. – 284 s.
12. Korochenskij A. P. Reguljativnaja rol' mediakritiki / A. P. Korochenskij // Samoregulirovanie zhurnalistskih soobshhestv. Opyt. Problemy. Perspektivy stanovlenija v Rossii. – Rostov : Izd-vo Rostov. un-ta, 2004. – S. 209–225.
13. Mediaosvita (mediagramotnist') dlja sluhachiv kursiv pidvyshhennja kvalifikacij' pedagogichnyh i naukovo–pedagogichnyh pracivnykiv : Proekt programy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/2274>
14. Okinavskaja Hartija global'nogo informacionnogo obshhestva. Okinava, 22 lipnja 2000 r. // Diplomatičeskij vestnik. – 2000. – № 8. – S. 51–56.
15. Penzin S. N. Kino i jestetičeskoe vospitanie: metodologičeskije problemy / S. N. Penzin. – Voronezh : Rank, 1987. – 176 s.
16. Pro Osnovni zasady rozvytku informacijnogo suspil'stva v Ukraini na 2007–2015 roky. Zakon Ukrainy vid 9 sichnja 2007 roku № 537–V // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2007. – № 12.
17. Terminologičeskij slovar' [Jelektronnyj resurs] : Portal Informacionnaja gramotnost' i mediaobrazovanie dlja vseh. – Rezhim dostupa : <http://www.medigram.ru/dictionary/?Section=0>.
18. Trishina S. V. Informacionnaja kompetentnost' kak pedagogičeskaja kategorija [Jelektronnyj resurs] / S. V. Trishina // Internet–zhurnal «Jejdos». – Rezhim dostupu : <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910–11.htm>.
19. Fateeva I. A. Mediaobrazovanie: teoreticheskie osnovy i praktika realizacii / I. A. Fateeva. – Cheljabinsk : Izd-vo Cheljabinsk. gos. un-ta, 2007. – 270 s.
20. Fedorov A. V. Mediaobrazovanie: vchera i segodnja / A. V. Fedorov. – M. : MOO VPP JuNESKO «Informacija dlja vseh», 2009. – 234 s.
21. Fedorov A. V. Problemy mediaobrazovanija (nauchnaja shkola pod rukovodstvom A.V.Fedorova) : Monografija / A. V. Fedorov, I. V. Chelysheva, A. A. Novikova i dr. – Taganrog : Izd-vo Taganrogsogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo instituta, 2007. – 212 s.
22. Sharikov A. V. Tak čto zhe takoe mediaobrazovanie? / A. V. Sharikov // Mediaobrazovanie. – 2005. – № 2. – C.75–81.

23. Crawford S., Pungente J. Canadian Media Education and CHUM Television Ltd : A Case Study in Partnership / S. Crawford, J. Pungente // Education for the Media and the Digital Age. – Vienna : Federal Ministry of Education, UNESCO, 1999. – P. 77–90.
24. Duncan B. Media Literacy Recource Guide / B. Duncan. — Toronto : Ministry of Education of Ontario, Publications Branch, of Queen’s Printer, 1989. – 232 p.
25. Kubey R. Media Literacy in the Information Age / R. Kubey. – New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2000. – 73 p.
26. Masterman L. Teaching the Media / L. Masterman. – London : Comedia Press, 1988. – 195 p.
27. Masterman L. Principles of Media Education [Електронний ресурс] / L. Masterman. – Режим доступу : <http://www.screen.com/mnet/eng/med/class/support/mediacy/edec/masterman.htm>
28. Piette J. Une analyse des experiences et des programmes d'education aux medias `a traverse le monde / J. Piette . – Montreal : L'Association National des Telespectateurs, 1985. – 163 p.
29. Pungente J. Getting Started on Media Education / J. Pungente. – London: Centre for the Study of Communication and Culture, 1985. – 129 p.
30. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO // Education for the Media and the Digital Age. – Vienna: UNESCO, 1999. – P. 273–274.
31. Ruminski H., Hanks W. Critical Thinking / H. Ruminski, W. Hanks // Media Education Assessment Handbook. – Mahwan (USA): Lawrence Erlbaum Assoc. Publishers, 1997. – P. 143–164.
32. Worsnop C. Screening Images: Ideas for Media Education / C. Worsnop. – Mississauga: Wright Communication, 1994. – 180 p.
33. Worsnop C. Assessing Media Work / C. Worsnop. – Mississauga: Wright Communication, 1996. – 80 p.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2012 р.